

Wyparte dziedzictwo.

Renarracje starotestamentowe w literackiej twórczości

Konferencja naukowa 14-15 października 2024
Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie

Andrzej Szczypiorski, przy okazji ukazania się w latach 90. *Początku*, zwrócił uwagę, że w Polsce mamy do czynienia z antysemityzmem bez Żydów. Wygłoszony wówczas komentarz, odnoszący się bezpośrednio do zjawisk społecznych i politycznych w tamtym czasie, można potraktować jako punkt wyjścia do wytyczania interesującego nas obszaru badań. Nie chodzi bowiem tylko o fizyczną nieobecność Żydów w Polsce, wynikającą zarówno z doświadczeń II wojny światowej, towarzyszącego jej Holocaustu, jak i późniejszej nagonki antysemickiej rządu PRL w marcu 1968, ale także o postawy wyparcia będące efektem procesu asymilacji lub świadomego bądź nieświadomego odcięcia się od tradycji żydowskiej tej społeczności. Na przestrzeni lat, czy nawet stuleci, Żydzi kształtowali postawy na pograniczu kultur, tożsamości, na styku religii, obyczajów i przekonań. Można by je nazwać postawami ketmanicznymi – za Czesławem Miłoszem – lub maranizmem – za Agatą Bielik-Robson.

A jednak nie ulega wątpliwości, że twórcy, w szczególności ci przedwojenni, wywodzący się z kultury żydowskiej byli wychowywani w cieniu *Tory*, niezależnie od deklaracji religijnej i stopnia asymilacji. Przekazywanie wiary dzieciom było jednym z konstytutywnych dla kultury żydowskiej i jej tożsamości elementów, stąd nawet przy pojawiającym się procesie desakralizacji społeczeństwa, *Tora* i jej narracje wyrażone w *Talmudzie*, *Hagadzie* i opowieściach midraszowych, wciąż stanowiły główny punkt odniesienia w procesie wychowania. Te właśnie elementy wpływały na konstruowanie wypowiedzi, za którymi kryją się archetypiczne wzorce, ważne dla tradycji żydowskiej. Jednocześnie, jak pokazują badania nad „maranami literatury polskiej” prowadzone w ostatnich latach m.in. przez prof. Agatę Bielik-Robson, najważniejszy element żydowskiego dziedzictwa, który w różnych wersjach przewija się w twórczości literackich „maranów” (jak Schulz, Leśmian, Brzechwa, Strykowski, czy Lem), to nie tyle judaizm rabiniczny, ale kabała, a zwłaszcza chasydzka kabała proveniencji Luriańskiej, lepiej znana w Europie Wschodniej niż *Talmud*.

A zatem w niniejszym zaproszeniu kierujemy uwagę na obecność motywów starotestamentowych, midraszowych, kabalistycznych, talmudycznych w twórczości autorów zaliczanych do grona twórców literatury polskiej o żydowskim pochodzeniu. Wystarczy spojrzeć na literaturę Dwudziestolecia Międzywojennego. Wskazany obszar nie jest przypadkowy, bowiem dopiero w latach 1918-1939 można mówić o świadomie kształtowanym na tle polskiego życia literackiego dyskursie żydowskim. Ponadto, po ukonstytuowaniu się II Rzeczypospolitej w jej granicach Żydzi stanowili znaczną część społeczeństwa, co wpływało na powstającą wówczas literaturę. Wystarczy wspomnieć tu twórców, takich jak Bolesław Leśmian, Julian Tuwim, Aleksander Wat, Paweł Hertz, Bruno Schulz, Julian Strykowski, Adolf Rudnicki, nie mówiąc już o pisarzach mniej znanych czy twórcach obracających się w kręgu literatury popularnej.

Niemniej, nie zamierzamy ograniczać się w badaniach tylko do literatury powstającej w tym czasie. Wszak wyraźny ślad żydowski odnajdziemy już w literaturze XIX wieku, nie mówiąc o latach powojennych. Nie chcemy też ograniczać się do literatury polskiej, mając świadomość transgraniczności doświadczenia żydowskiego.

Głównym celem spotkania jest próba budowania refleksji naukowej wokół obecności narracji ukrytej, zanurzonej w tekście literackim, mającej proveniencję biblijną, starotestamentalną, midraszową i talmudyczną, nawiązującą do figur biblijnych, rytuałów i obrzędów żydowskich świąt. Nie chodzi jednak o to, by wykazywać po raz kolejny religijną warstwę znaczeń we wskazanych tekstach, ile odkrywać ukrytą narrację religijną. Na możliwość takiej lektury zwrócił uwagę Jan Błoński, interpretując w kontekście judaizmu twórczość Schulza. Pisał: „Ale czy był człowiekiem religijnym? O ile nam wiadomo, nie. Judaizmu nie praktykował, już jego ojciec niezbyt się podobno przykładał do obowiązków prawowiernego Żyda. (...) To wszystko nie wykluczało jednak koniecznie osobistej wiary. Ale nawet i bez wiary można przeżywać świat «teologicznie», w kategoriach właściwych religii”¹. Zarysowana przez Błońskiego sytuacja stanowi dla nas zachętę do badań literatury pod kątem obecności fundamentalnych dla kultury żydowskiej narracji *Tory*.

Naszą intencją jest chęć dowiedzenia, że tak przedwojenna, jak i współczesna wyobraźnia literacka była i jest zasilana opowieściami talmudycznymi czy starotestamentowymi, przenikającymi do literatury pod powierzchnią zwykłych opowieści. Odczytanie ukrytych „miejsc wspólnych” pozwoli zrewidować tezę o odrębności kultury żydowskiej i polskiej, o jej wtórnym charakterze i ciężeniu ku polskości, wskazując raczej na wzajemne inspiracje i przenikanie tychże narracji, a także wspólne kulturowe podłoże tożsamościowe – judeochrześcijańskie. Tym samym umożliwi to odczytanie relacji polsko-żydowskich, często sprowadzanych wyłącznie do dyskursu nacjonalistycznego, antysyjonistycznego czy antysemitckiego, w zupełnie innym, głębszym, kulturowym, kontekście.

Wobec powyższych uwag proponujemy refleksję nad następującymi zagadnieniami:

- *judaica* w polskiej twórczości literackiej;
- żydowska twórczość emigracyjna;
- chasydyzm w narracji literackiej i około literackiej;
- rola mniejszych ośrodków kulturalnych (m.in. Częstochowa, Białystok, Lublin, Humań) w podtrzymywaniu doświadczenia religijnego;
- marani w literaturze;
- mity i legendy żydowskiej w literaturze popularnej (audycje radiowe, film, prasa codzienna, literatura brukowa);
- mesjanizmy i kryptomesjanizmy;
- rewolucje;
- narracje eksodyczne;
- logos versus davhar;
- Pieśń nad Pieśniami i jej (po)nowoczesne kontynuacje;
- rytm biblijny (ruch myśli, obrazów, emocji, liczb) i jego literackie ewokacje;
- człowiek wobec Prawa;
- prawo do interpretacji;
- Inny Bóg, Bóg ukryty, Bóg wycofany;
- zachodnia eschatologia (Taubes) wobec żydowskiej apokaliptyki; renarracje apokaliptyczne;
- żydowska afektologia (melancholia, rozpacz, lament, wygnanie/odrzućenie, obcość);
- renarracje profetyczne;
- żydowska estetyka (zmysłowość) a mistyka;
- historia stłumiona;
- (nie)obecność kobiet w literaturze hebrajskiej;

¹ J. Błoński, *Biedni Polacy patrzą na getto*, Kraków 1994, s. 128.

Chcielibyśmy efekty tego spotkania i dyskusji opublikować w jednym z czasopism zajmujących się tą tematyką np. *Review-The Journal of the Association for Jewish Studies* lub *Journal of Jewish Studies*.

Konferencję, organizowaną przez Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie, zaplanowano na 14-15 października 2024 r. Za udział w konferencji przewidziano opłatę w wysokości 500 zł. Dalsze informacje, związane z opłatami i przygotowaniem wystąpień, prześlemy Państwu po zakwalifikowaniu zgłoszeń, czyli po 15 września 2024 r. Zgłoszenia prosimy wysłać najpóźniej do 1 września 2024 r. na adres mailowy: wyparte.dziedzictwo@gmail.com

Komitet organizacyjny:

prof. dr hab. Adam Regiewicz

prof. UJD dr hab. Artur Żywiołek

dr Anna Janek – sekretarz konferencji

Komitet naukowy:

Prof. dr hab. Agata Bielik-Robson (Polska Akademia Nauk; University of Nottingham)

Prof. UŚ dr hab. Piotr Bogalecki (UŚ)

Prof. dr hab. Jarosław Ławski (UwB)

Acc prof. Łucja Morawska (American International University of Richmond, London)

Prof. dr hab. Eugenia Prokop-Jeniec (UJ)

Prof. dr Laura Quercioli Mincer (Uniwersytet w Genui)

Prof. dr hab. Sławomir Żurek (KUL)